

วิเคราะห์ความเข้มแข็งขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันรัฐธรรมนูญ

การร่างและจัดทำรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ที่เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนประกอบด้วย เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่าง ๆ สื่อมวลชน องค์กรประชาชน เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย องค์กรวิชาชีพ และองค์กรธุรกิจเอกชน เป็นต้น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการร่างและจัดทำรัฐธรรมนูญโดยตลอด ทั้งในรูปของการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญจากตัวแทนทุกจังหวัด กระบวนการรับฟังความคิดเห็นและประชาพิจารณ์ การระดมสมองอย่างกว้างขวางในขั้นรับฟังความคิดเห็นเบื้องต้น ขั้นประชาพิจารณ์ระดับจังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ

กล่าวได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการผลักดันข้อเสนอต่าง ๆ ในร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทย ให้เป็นไปตามความต้องการของกระแสสังคม ในภาพรวมองค์กรพัฒนาเอกชนมีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะผลักดันในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนประเด็นอื่น ๆ การผลักดันข้อเรียกร้องต่าง ๆ จะเป็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนแต่ละด้านที่ดำเนินงานในเรื่องนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ผลสำเร็จของการผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับนี้ว่าสะท้อนความเข้มแข็งขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือไม่ โดยพิจารณาจากการแสดงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนและผลของการผลักดันประกอบกัน และวิเคราะห์บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันรัฐธรรมนูญเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ช่วงผลักดันข้อเสนอในร่างรัฐธรรมนูญ และช่วงผลักดันร่างรัฐธรรมนูญผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา

การแสดงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน

ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะกลุ่มที่มีข้อเสนอเด่นชัดในการเคลื่อนไหว เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการผลักดันข้อเรียกร้องของกลุ่มเหล่านี้

1. องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี

ประเด็นสิทธิสตรีที่องค์กรสตรีผลักดันส่วนใหญ่มีความเห็นพ้องไปในแนวทางเดียวกัน การประสานงานร่วมกันจึงมีเอกภาพ และบุคคลระดับแกนนำของกลุ่มสตรีมีความเป็นผู้นำสูง มีความตื่นตัวในการต่อสู้เรียกร้อง จึงมีพลังในการเคลื่อนไหวผลักดันมากกว่าเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ โดยมีองค์กรประกอบสำคัญในการเคลื่อนไหวคือ

1. กลุ่มแกนนำหลัก ประกอบด้วย ผู้นำองค์กรสตรีที่มีบทบาทสูงและเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม (ท่านผู้หญิงสุมาลี จาติกวณิช ดร.สายสุรี จุติกุล ฯลฯ)
2. กลุ่มชนชั้นกลาง เป็นกลุ่มสนับสนุนการทำงาน (สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย คุณหญิงชดช้อย โสภณพนิช ฯลฯ)
3. เครือข่ายองค์กรสตรีในต่างจังหวัด ซึ่งเป็นกลุ่มรากหญ้าที่เชื่อมโยงกันโดยความเป็นผู้หญิง

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีมีการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันข้อเรียกร้องในร่างรัฐธรรมนูญ โดยทางตรงและดำเนินการอย่างเต็มที่ผ่านทางกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การสัมมนาระดับชาติ และระดับจังหวัด การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมเชิงวิชาการ การรณรงค์ การทำวิจัย การสร้างเครือข่าย เป็นต้น และมีการวางแผนดำเนินงานการผลักดันรัฐธรรมนูญเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงการเลือกตั้ง ส.ส.ร. ช่วงการร่างรัฐธรรมนูญ และช่วงหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ข้อเสนอที่เครือข่ายสตรีผลักดันมุ่งเน้นในประเด็นสิทธิและการคุ้มครองสตรีได้รับการบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ทั้ง 6 มาตรา¹ คือ มาตรา 5 มาตรา 30 มาตรา 53 มาตรา 80 มาตรา 86 มาตรา 190 สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ การที่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีสามารถรวมพลังกันหลายองค์กร และเชื่อมโยงการผลักดันโดยตรงกับ ส.ส.ร. ที่เป็นตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี คือ นางสุนี ไชยรส ซึ่งทำงานด้านสตรี เป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยต่อสู้ให้ในสมาร่างรัฐธรรมนูญ หรือแม้แต่ น.ส.อุทัยวรรณ ดำรงกิจการวงศ์ ผู้ผลักดันมาตรา 53 จนสำเร็จ และได้รับเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิกโดยผ่านทาง ดร.สายสุรี จุติกุล เครือข่ายด้านสตรีได้เฝ้าติดตามการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในทุกมาตราที่เกี่ยวข้องสตรีอย่างใกล้ชิด ตลอดจนการเข้าไปทำงานเป็นฝ่ายเลขานุการของ ส.ส.ร. จึงสามารถอธิบายทำความเข้าใจและให้ข้อมูลประเด็นสตรีต่อ ส.ส.ร. อย่างเต็มที่ โดยข้อเสนอส่วนใหญ่เป็นหลักการที่ถูกต้องและยอมรับได้จึงมีเพียงข้อเสนอส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังไม่สามารถผลักดันได้สำเร็จคือการกำหนดสัดส่วนระหว่างหญิงและชายเท่าเทียมกัน ในการเลือกตั้งและแต่งตั้งทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีถือว่ามีความบทบาทในการเคลื่อนไหวอย่างคึกคัก เริ่มตั้งแต่ความพยายามผลักดันให้มีจำนวนผู้หญิงในสมาร่างรัฐธรรมนูญมากที่สุด ซึ่งมีผู้หญิงลงสมัคร ส.ส.ร. มากถึง 35% วิธีดำเนินการผลักดันคือ ในส่วนงานเชิงวิชาการ ได้จัดอบรม สัมมนาการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แจกเอกสาร แผ่นพับ ไปปลิว และวิเคราะห์ทางความคิดเกี่ยวกับ ประเด็น

¹ โปรดดู บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ในภาคผนวก ข.

สำคัญในร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่มเครือข่ายสตรียังได้ร่วมกับองค์กรประชาธิปไตยและองค์กร พัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ อาทิ ด้านสิทธิ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเด็ก ด้านชุมชนแออัด เป็นต้น ในการจัดทำแผนรณรงค์ให้ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ และร่วมกันผลักดันสนับสนุนซึ่งกันและกัน

งานการรณรงค์ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีอาศัยการเชื่อมโยงกับ ส.ส.ร. ผู้หญิงในสภารัฐธรรมนูญ และที่เป็นคณะกรรมการวิสามัญรับฟังความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์ประจำจังหวัดต่าง ๆ ประกอบด้วย นางสุนี ไชยรส (ส.ส.ร. นนทบุรี) น.ส.อุทัยวรรณ ดำรงกิจการวงศ์ (ส.ส.ร. ภูเก็ต) นางยุพา อุดมศักดิ์ (ส.ส.ร. พิจิตร) นางพินทิพย์ ลีลาภรณ์ (ส.ส.ร. สงขลา) นางปราณี วชิราศิริศิริกุล (ส.ส.ร. พิษณุโลก) นางเรืองรวี พิชัยกุล (นครราชสีมา) นางผุสดี ตามไท (เชียงใหม่) น.ส.นัยนา สุภาพิ่ง (พระนครศรีอยุธยา) นางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ (กรุงเทพฯ) น.ส.ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์ (กรุงเทพฯ) น.ส.เสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ (กรุงเทพฯ) น.ส.เสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ (กรุงเทพฯ) เป็นต้น โดยอาศัยการดำเนินงานของคณะกรรมการวิสามัญ รณรงค์เผยแพร่ รณรงค์การสนับสนุนจากประชาชน และการพบปะกับสื่อมวลชนสม่ำเสมอ เป็นวิธีการกระจายข่าวสารข้อมูลไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึง

นอกจากนี้ ยังอาศัยช่องทางเข้าถึงวุฒิสมาชิก อาทิ ดร.สายสุรี จุติกุล ซึ่งเป็นประธานมูลนิธิผู้หญิงเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพื่อส่งผ่านประเด็นเรียกร้องถึงมีอนายอานันท์ ปันยารชุน (ประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ประธานคณะกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ) และขอเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิกในการช่วยผลักดันวงใน ตัวแทนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีจะคอยเฝ้าติดตามการพิจารณาแปรญัตติของ ส.ส.ร. อย่างใกล้ชิด โดยมีผู้สื่อข่าวสารว่า ส.ส.ร. พิจารณาถึงประเด็นใด ส.ส.ร. คนใดสนับสนุนประเด็นสตรี ก็จะช่วยหาข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นนั้น ๆ เพิ่มเติมให้ ขณะเดียวกัน ส.ส.ร. ที่ต่อต้านก็จะพยายามเข้าชี้แจงโน้มน้าวจิตใจว่าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต่อสตรี เช่น กรณีมาตรา 30 มี ส.ส.ร. บางคนขอแปรญัตติ แต่เมื่อกลุ่มสตรีพยายามลอบบีก็ขอถอนคำแปรญัตติออกไป หรือกรณีมาตรา 53 ซึ่งถูกเลื่อนไม่พิจารณากระทั่งเกือบสิ้นสุดหมวดสิทธิ แต่ตัวแทนกลุ่มสตรีได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ประเด็นที่เกี่ยวกับสตรีทุกมาตรา จึงเป็นการแสดงถึงพลังในการเกาะติดการผลักดันและส่งสัญญาณเตือนไปยัง ส.ส.ร. บางคนที่มีเจตนาบ่ายเบี่ยง จนต้องยินยอมในที่สุด ประกอบกับความเข้มแข็งของ ส.ส.ร. ผู้หญิงโดยเฉพาะ น.ส.อุทัยวรรณ ดำรงกิจการวงศ์ ที่ผลักดันมาตรา 53 จนสำเร็จ และนางสุนี ไชยรส กรรมการกรรมาธิการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นบุคคลที่ทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีมาโดยตลอด จึงเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของสตรี และเรียกร้องในเรื่องเดียวกัน

การที่เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีสามารถดำเนินการผลักดันข้อเรียกร้องหลาย ประเด็นในร่างรัฐธรรมนูญเป็นผลสำเร็จ ประการหนึ่งเนื่องมาจากการสร้างแนวร่วมพันธมิตรระหว่าง องค์กรพัฒนาเอกชนด้านอื่น ๆ ที่ประสงค์จะผนึกพลังกัน อาทิ เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย เครือข่ายด้านเด็ก เครือข่ายด้านคนพิการ เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชน เป็นต้น โดยส่วนตัวแทนของ เครือข่ายด้านสตรีเข้าไปสร้างความเข้าใจในประเด็นผู้หญิงเป็นข้อมูลพื้นฐานให้คนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้ประเด็นผู้หญิงปรากฏอยู่ในข้อเสนอของกลุ่มอื่น ๆ ไม่จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะในกลุ่มสตรี เท่านั้นขณะที่เครือข่ายด้านสตรีได้ร่วมผลักดันกับเครือข่ายด้านอื่น ๆ เช่นเดียวกัน และพยายามทำให้ ประเด็นผู้หญิงเป็นความสนใจของสาธารณะ โดยจัดรายการวิทยุ เขียนบทความในหนังสือ สร้างเวทีการพูดคุย เพื่อปลุกเร้าความสนใจของประชาชนทั่วไป ในต่างจังหวัดได้อาศัยผู้สมัคร ส.ส. ที่ได้รับคัดเลือกกรอบแรกกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ร่วมกันรณรงค์ความสนใจ ทั้งใน ช่วงของการรณรงค์ความคิดเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาการร่างรัฐธรรมนูญและการทำ ประชาพิจารณ์

เมื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาในสภาวาระรัฐธรรมนูญเครือข่ายด้านสตรีซึ่งอาสาเข้าไปเป็นฝ่าย เลขานุการของ ส.ส.ร. ทำงานช่วย ส.ส.ร. ในส่วนการค้นคว้าหาข้อมูลรายละเอียดเชิงวิชาการและจัด เตรียมเอกสารให้กับ ส.ส.ร. ที่จะต้องอภิปรายในมาตราที่เกี่ยวข้องกับสตรีทุก ๆ ประเด็น เพื่อให้การ อภิปรายต่อสู้นในสภาวาระรัฐธรรมนูญมีน้ำหนักและหลักเกณฑ์มากขึ้น

2. กลุ่มสื่อมวลชน

ในการผลักดันรัฐธรรมนูญ กลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนทุกด้าน (หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ) ได้รวมตัวกันระดมความคิดเห็นจากคนในวงการสื่อมวลชนจำนวนมาก โดยเฉพาะใน ประเด็นสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชน เพื่อยื่นข้อเสนอต่ ส.ส.ร. ให้พิจารณาทบทวน ประเด็นที่เป็นการลดรอนคุณภาพสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน อาทิ การสั่งปิดโรงพิมพ์ การแทรกแซง การทำหน้าที่ของสื่อมวลชน การสั่งให้ปรับเปลี่ยนนักข่าว การสั่งเลิกรายการโทรทัศน์หรือรายการ โทรทัศน์หรือรายการวิทยุที่เปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นต้น การรวมตัวระดมความเห็น อย่างกว้างขวางทำให้ผลสรุปจากการหารือมีเหตุมีผล มีพลังและมีความชอบธรรมที่จะได้รับการ ตอบสนองจากสภาวาระรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังจัดตั้งคณะทำงานติดตามการทำงานของสภา วาระรัฐธรรมนูญ และได้วางแผนเดินสายพบปะกับสื่อมวลชนที่ทำข่าวประจำอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ อาทิ รัฐสภา ทำเนียบรัฐบาล ผู้สื่อข่าวเศรษฐกิจ และสื่อมวลชนในภูมิภาค เพื่อรวบรวมความคิดเห็นในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชนให้ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

ข้อเสนอขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญที่ปรากฏ จะไม่มีความแตกต่างกันนัก เหตุที่สื่อมวลชนได้รับสนองตอบข้อเรียกร้องค่อนข้างมาก เนื่องมาจากความชัดเจนในแง่ของข้อเสนอ ตัวเนื้อหาสาระสามารถเป็นที่ยอมรับได้ กลุ่มสื่อมวลชนเป็นกลุ่มที่มีความเป็นวิชาชีพสูง สามารถใช้สื่อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลต่อรองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญก็ต้องการอาศัยสื่อมวลชนช่วยประชาสัมพันธ์เผยแพร่ เพื่อให้สนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญด้วย และการที่แกนนำสำคัญขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน อาทิ นายศุภเกียรติ ธารณกุล ประธานสมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย นายสมหมาย ปาจิจิตต์ นายกสมาคมข่าวแห่งประเทศไทย นายเกียรติชัย พงษ์พานิชย์ นายมานิจ สุขสมจิตร นายสมาน สุตโต นายปรีชา พบสุข นายสุวัฒน์ ทองธนากุล เป็นต้น ได้เข้าพบทำความเข้าใจกับ ส.ส.ร. เพื่อผลักดันข้อเรียกร้องโดยตรง โดยมี ส.ส.ร. สายสื่อมวลชน คือ นายบุญเลิศ คชายุทธเดช นายสมเกียรติ อ่อนวิมล นายวรพจน์ ฒ นคร และ นต.ประสงค์ สุ่นศิริ เป็นแกนหลักในการต่อสู้ให้ในสภาว่างรัฐธรรมนูญ จึงสามารถผลักดันมาตรา 39 มาตรา 40 มาตรา 41 ได้เป็นผลสำเร็จ²

3. องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน

ประเด็นเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเป็นข้อเสนอที่เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชนพยายามผลักดันให้บัญญัติในรัฐธรรมนูญ โดยคณะกรรมการด้านสิทธิได้เริ่มต้นจากการศึกษารัฐธรรมนูญของประเทศแอฟริกาใต้ ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติในเรื่องสิทธิเสรีภาพที่สมบูรณ์ และมีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ แล้วนำเสนอเอกสาร ข้อมูลรายละเอียดไปยัง ส.ส.ร. เนื่องจากเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติไม่มีปรากฏอยู่ในต้นร่างเดิมที่ยกร่างโดย ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และในขั้นแปรญัตติก็มีแนวโน้มว่าจะถูกตัดออกด้วยเหตุผลว่าจะเป็นการซ้ำซ้อนกับผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เครือข่ายด้านสิทธิมนุษยชนจึงพยายามลอบบี้กับ ส.ส.ร. ผ่านทางนางสุนี ไชยรส เพื่อให้ช่วยผลักดันต่อสภาว่างรัฐธรรมนูญโดยในการอภิปรายประเด็นดังกล่าว นางสุนีก็ได้มาปรึกษาและลอบบี้ ส.ส.ร. สายนักวิชาการ อาทิ ศ.ดร.สุจิต บุญบงการ นายแก้วสรร อติโพธิ์ ซึ่งเห็นคล้ายตามและสนับสนุนให้มีคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจากการศึกษาตามแบบอย่างประเทศแอฟริกาใต้³ จึงสามารถผลักดันให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ปรากฏในมาตรา 199 และมาตรา 200 ของรัฐธรรมนูญ⁴

² โปรดดู บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ในภาคผนวก ข.

³ สัมภาษณ์ สุจิต บุญบงการ, สมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ ประเภทผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์, 13 ธันวาคม 2543

⁴ โปรดดู บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ในภาคผนวก ข.

4. องค์กรศาสนา

การเคลื่อนไหวขององค์กรทางพระพุทธศาสนาทั่วประเทศในช่วงของการร่างรัฐธรรมนูญ ได้ดำเนินการเพื่อมุ่งหมายให้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีการบัญญัติเกี่ยวกับศาสนาไว้ในหมวดแนวนโยบาย พื้นฐานแห่งรัฐ โดยเพิ่มมาตราใหม่ดังนี้

1. “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ เพื่อให้มีความมั่นคงสถิตสถาพรคู่กับสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ และต้องให้การสนับสนุนศาสนาอื่นซึ่งมีประชาชนจำนวนมากนับถืออย่างเป็นปึกแผ่น”
2. “รัฐต้องสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชน ใช้หลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและนำศาสนาธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาตนเอง ครอบครัว และประเทศชาติ”
3. “รัฐพึงส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของพุทธศาสนา เพื่อความเป็นปึกแผ่นและความเจริญก้าวหน้าด้วยดีของสังคมและประเทศชาติ”

องค์กรทางพระพุทธศาสนาในเครือข่ายทั่วประเทศทั้งฝ่ายพระและฝ่ายฆราวาส (Yuwa Buddhika Samakom Group) ได้ประสานงานร่วมมือกันอย่างกว้างขวางเพื่อติดตามและผลักดันการดำเนินงานของสภาร่างรัฐธรรมนูญในทุกขั้นตอน พระเถระมีชื่อเสียงจำนวนมาก และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ร่วมกับองค์กรทางพระพุทธศาสนาของฆราวาส และองค์กรทางสังคม สงเคราะห์ในขอบข่ายทั่วประเทศได้ผนึกกำลังกันรวมทั้งสิ้นจำนวน 1,970 องค์กร ลงนามในหนังสือ ส่งถึงสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญทุกคนขอให้บัญญัติเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและการพัฒนาจิตใจมาเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาคน ชุมชน และประเทศชาตินอกจากนี้พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ และประชาชนทั่วไปจำนวนมากยังได้รวมตัวกันที่บริเวณพุทธมณฑลและรวบรวมรายชื่อประชาชนยื่นต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อผลักดันประเด็นเรียกร้องที่สำคัญคือ บัญญัติให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แม้ว่าการเคลื่อนไหวจะเป็นไปอย่างกว้างขวางและมีพลังสนับสนุน แต่ในมาตรา 73 ของรัฐธรรมนูญ ก็ไม่ได้บัญญัติตามข้อเรียกร้อง ทั้งนี้ ส.ส.ร. ให้เหตุผลว่าหากระบุถ้อยคำดังกล่าวจะทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมเกี่ยวกับเรื่องศาสนาได้โดยเฉพาะประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น และการบัญญัติคำนี้ลงในรัฐธรรมนูญหรือไม่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าจะทำให้พุทธศาสนาเสื่อมหรือเจริญขึ้น

5. องค์กรประชาธิปไตย

ในการผลักดันข้อเรียกร้องให้ได้รับการตอบสนองในร่างรัฐธรรมนูญ องค์กรประชาธิปไตยได้รวมตัวกันชุมนุมเคลื่อนไหว พบปะประชาชนโดยวิธีการใช้รถเคลื่อนที่ปราศรัยจุด

ย่อยและจุดใหญ่ (หน้ารัฐสภา, สนามหลวง) รณรงค์เผยแพร่แนวความคิดผ่านทางสื่อต่าง ๆ เป็นการส่งข่าวสารให้ประชาชนทั้งในองค์กรและนอกองค์กร เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการได้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งมีประเด็นสำคัญอันนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทย อาทิ เพิ่มสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การห้าม ส.ส. เป็นรัฐมนตรีกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทั้งการตรวจสอบโดยตรงโดยประชาชน (ประชาชนผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้ง 5 หมื่นคน เข้าชื่อร้องขอให้ถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูงหากมีพฤติการณ์ส่อทุจริตหรือร่ำร่วมผิดปกติ) องค์กรตรวจสอบของสังคม (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง) สิทธิของ ประชาชนในการต่อต้านการรัฐประหาร เป็นต้น

องค์กรประชาธิปไตยร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านต่าง ๆ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ร่างรัฐธรรมนูญกับประชาชนแต่ละจังหวัดแต่ละภูมิภาค และประชุมหารือเพื่อกำหนดข้อคิดเห็นเป็นมติร่วมกันสัปดาห์ละ 2 ครั้งนำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญทุกสัปดาห์ หากสามารถรณรงค์ให้ประชาชนแสดงความเห็นด้วยสื่อมวลชนมีการตอบรับสนับสนุน ก็เกิดเป็นกระแสกดดันไปยัง ส.ส.ร. และรัฐสภาได้ ซึ่งในทางปฏิบัติ ชื่อเรียกร้องหลายประเด็นจากองค์กรพัฒนาเอกชนได้ถูกนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินมจของ ส.ส.ร. ทั้งที่ ส.ส.ร. มีสิทธิ์ต่อต้าน แต่เมื่อนำเสนอเรื่องไป ส.ส.ร. ก็รับเอาไปดำเนินการ อีกช่องทางหนึ่งคือ การยื่นหนังสือและเข้าพบ ส.ส.ร. โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและการลือขบี่ รวมถึงการสร้างสัญลักษณ์ “สีเขียว” ในการรวมพลังเคลื่อนไหวกดดันรัฐสภาให้ลงมติรับร่างรัฐธรรมนูญ

ผลของการผลักดัน

การประเมินความเข้มแข็งขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยพิจารณาว่าองค์กรพัฒนาเอกชนทำอะไรสำเร็จบ้างตามแผนงาน ในการวิจัยเรื่องนี้ก็หมายความว่าหากองค์กรพัฒนาเอกชนผลักดันและกดดันต่อรัฐสภาแล้วได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และผลักดันข้อเรียกร้องต่อสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) แล้วได้รับการตอบสนอง องค์กรพัฒนาเอกชนก็มีความเข้มแข็งขึ้น แต่การพิจารณาผลการผลักดันจะมีจุดอ่อนอยู่ที่เราไม่สามารถแยกแยะได้ชัดเจนว่าข้อเรียกร้องขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ปรากฏในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญเป็นผลงานหรือเกิดจากอิทธิพลขององค์กรพัฒนาเอกชนทั้งหมด เนื่องจากมีข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนหลายมาตราที่ตรงกับงานวิจัยของ ส.ก.ว. โดย ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ซึ่ง ส.ส.ร. รับมาเป็นต้นร่าง ดังนั้นข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้บัญญัติในรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ จึงไม่ได้เกิดจากอิทธิพลขององค์กรพัฒนาเอกชน แต่เป็นเพราะ ส.ส.ร. เห็นด้วยกับงานวิจัยดังกล่าวอยู่แล้วและมีอิทธิพลมากในการยกร่างรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม

แม้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนจะไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อการตัดสินใจของ ส.ส.ร. เพียงใดนักในขั้นตอนของการผลักดันเนื้อหาสาระในร่างรัฐธรรมนูญ แต่ก็มีความพยายามขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันโดยเฉพาะในช่วงของการแปรญัตติเพื่อให้ประเด็นที่เรียกร้องไม่ถูกตัดออก

เมื่อพิจารณาถึงการแสดงบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันรัฐธรรมนูญทั้ง 3 ช่วง ได้สะท้อนให้เห็นผลที่เกิดจากบทบาทดังกล่าว คือ 1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ 2. โอกาสของการมีส่วนร่วมทางการเมือง 3. ลักษณะของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540

1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

หากวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการเมือง และประชาสังคม ในช่วงการผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 จะพบว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองมาก่อนหน้านี้แล้ว อาทิ สมาพันธ์ประชาธิปไตย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย และองค์กรประชาธิปไตยอื่น ๆ ซึ่งเท่าที่ผ่านมาในอดีต การกดดันจากองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนต่อฝ่ายการเมืองมักจะไม่เป็นผลสำเร็จ เนื่องจากฝ่ายการเมืองก็ไม่จำเป็นต้องฟังเสียงของประชาชน แต่เหตุที่สามารถกดดันให้รัฐสภายอมรับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ม. 211 เป็นผลสำเร็จเนื่องจาก

1. มีการแข่งขันทางการเมืองสูง กล่าวคือ ขณะนั้นเป็นช่วงที่รัฐบาลนายชวน ประกาศยุบสภา จึงต้องจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในวันที่ 2 กรกฎาคม 2538 ท่ามกลางกระแสปฏิรูปการเมืองที่ได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้นทุกขณะ พรรคการเมืองที่เคยไล่ใจกลับหันมาให้ความสนใจ โดยเฉพาะพรรคการเมืองใหญ่เกือบทุกพรรค ได้ชูนโยบายเพื่อแสวงหาคะแนนนิยมให้แก่พรรคของตน จนกลายเป็นประเด็นที่พรรคการเมืองได้สร้างสัญญาประชาคมไว้ในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง และถูกนำมาใช้เป็นนโยบายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง จนเมื่อรัฐบาลนายบรรหารเข้าบริหารประเทศ สถานการณ์จึงบีบบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตามนโยบายที่สัญญาไว้กับประชาชนว่าจะสนับสนุนการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211

2. ผลพวงจากกรณี ร.ส.ช. ซึ่งถือเป็นบทเรียนของฝ่ายการเมืองที่ทวนกระแสความต้องการของประชาชน ก็ไม่สามารถบริหารประเทศอยู่ได้ และภายหลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 องค์กรพัฒนาเอกชนโดยเฉพาะองค์กรประชาธิปไตยต่าง ๆ ก็ได้เคลื่อนไหวเพื่อผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ ร.ส.ช. (พ.ศ. 2534) อย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จ แต่การปฏิรูปการ

เมืองจะเป็นผลได้ต้องผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ก่อน จึงทำให้องค์กรประชาธิปไตยเหล่านี้ได้ดำเนินการกดดันต่อไป

3. การเปิดกว้างทางสื่อ สื่อมวลชนได้ประชาสัมพันธ์เผยแพร่แนวคิดปฏิรูปการเมืองผ่านทางสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ข่าวสารได้เคลื่อนไหวอยู่ในการรับรู้และความสนใจของประชาชน จะเห็นว่าหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับมีการพูดถึงเรื่องปฏิรูปการเมืองโดยตลอด ทำให้ประเด็นนี้ได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้นทุกขณะ องค์กรพัฒนาเอกชนเองก็ได้อาศัยสื่อมวลชนเพื่อรณรงค์เผยแพร่

4. จำนวนคนและกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการผลักดันครั้งนี้ เริ่มจากเรืออากาศตรีฉลาด วรฉัตร นักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย อดีตอาหารประท้วงหน้ารัฐสภา ร่วมกับองค์กรประชาธิปไตยและประชาชนส่วนหนึ่ง ประกอบกับตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่อยู่ในคณะกรรมการปฏิรูปการเมือง คือ น.พ.สันต์ หัตถิรัตน์ และนางประทีป อึ้งทรงธรรม - ฮาตะ เป็นบุคคลที่มีสถานภาพเป็นที่ยอมรับในสังคมและอยู่ในความสนใจของสื่อมวลชนมาก เมื่อแสดงจุดยืนในการผลักดันเช่นนี้ จึงกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่ประชาชนสนับสนุนและฝ่ายการเมืองต้องรับฟัง

ช่วงการร่างรัฐธรรมนูญ จะพบว่าเมืองค์กรใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย อาทิ เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ เครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย กลุ่มการะเกด สมัชชาจังหวัด องค์กรประชาชนต่าง ๆ เพราะเป็นโอกาสที่แต่ละกลุ่มจะพยายามส่งตัวแทนให้ได้รับเลือกเข้าในสภาร่างรัฐธรรมนูญ แต่จะเห็นว่าองค์ประกอบของ ส.ส.ร. กับองค์กรพัฒนาเอกชนไม่มีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจน เพียงได้นัก ยกเว้นบางคนใน ส.ส.ร. อาทิ นางสุนี ไชยรส นายสมเกียรติ อ่อนวิมล นายบุญเลิศ คชายุทธเดช ซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน โดยเป็นความเชื่อมโยงในระดับตัวบุคคลเท่านั้น และเป็นผู้ประสานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับ ส.ส.ร. ในการผลักดันข้อเสนอต่าง ๆ ให้เป็นที่ยอมรับ ในช่วงนี้อำนาจต่อรองขององค์กรพัฒนาเอกชนจึงลดลง เนื่องจากส่วนหนึ่งได้มอบอำนาจไปให้กับสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงส่วนน้อย ดังนั้น ข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญจึงไม่ได้เกิดจากอิทธิพลขององค์กรพัฒนาเอกชนแต่เป็นเจตนาของ ส.ส.ร. ในสภาร่างรัฐธรรมนูญก็มีทั้ง ส.ส.ร. ที่เชื่อมโยงกับฝ่ายการเมืองและที่เป็นอิสระ แต่โดยภาพรวมแล้วฝ่ายการเมืองก็ไม่สามารถแทรกแซงหรือมีอิทธิพลครอบงำสภาร่างรัฐธรรมนูญได้ เห็นได้จาก ส.ส.ร. ไม่ได้ยินยอมตามความต้องการของฝ่ายการเมืองที่จะแก้ไขในประเด็นที่ไม่เห็นด้วย อาทิ 1. การห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรี 2. ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีหน้าที่ ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน 3. วุฒิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งโดยตรง 4. สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ยังพบว่าหากข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนประเด็นใดไม่มีความเห็นพ้องกัน ก็มีผลให้การผลักดันขาดพลังและเอกภาพได้ อาทิ องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรียังมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องการทำหนดสัดส่วนของผู้หญิง คือ

1. กำหนดให้พรรคการเมืองส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นผู้หญิงไม่ต่ำกว่าร้อยละสามสิบของจำนวนผู้สมัครในแต่ละพรรค (เพื่อเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง)

2. กำหนดให้มีสัดส่วนของผู้หญิงเป็น 1 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด และกำหนดสัดส่วนระหว่างหญิงและชายเท่าเทียมกันในการเลือกตั้งและแต่งตั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ในกรณีของกลุ่มศาสนาที่มีการเคลื่อนไหวอย่างมีพลังขององค์กรทางพุทธศาสนาประกอบด้วยพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก เพื่อผลักดันให้มีการบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่เนื่องจาก ส.ส.ร. พิจารณาเห็นว่าการบัญญัติข้อความดังกล่าวจะนำไปสู่ความแตกแยกในสังคมโดยเฉพาะกับผู้นับถือศาสนาอื่น เมื่อข้อเรียกร้องไม่เป็นที่ยอมรับของ ส.ส.ร. แม้ว่าการผลักดันจะมีพลังเพียงใด ข้อเรียกร้องนั้นก็ไม่ได้รับการตอบสนอง

มีข้อสังเกตว่าองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรีสามารถ ผลักดันข้อเสนอในร่างรัฐธรรมนูญได้หลายมาตรา เนื่องจากองค์กรสตรีในระดับแกนนำมีความตื่นตัวและมีความเป็นผู้นำสูง ประกอบกับมีตัวแทนสตรี ในสภารัฐธรรมนูญหลายคนช่วยเป็นแรงผลักดันและสนับสนุน กลุ่มสื่อมวลชนก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับสนองตอบตามข้อเสนอค่อนข้างมาก นอกจากจะเป็นเพราะกลุ่มสื่อมวลชนมีข้อเสนอเป็นที่ยอมรับได้และสามารถใช้สื่อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลต่ออรองแล้ว ส.ส.ร. ก็ต้องการอาศัยสื่อมวลชนช่วยในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่เพื่อระดมการสนับสนุนจากประชาชนต่อร่างรัฐธรรมนูญด้วย อย่างไรก็ตาม การที่แต่ละกลุ่มมีความเห็นขัดแย้งกันเองบางประเด็น ทำให้การผลักดันอ่อนพลังลง และข้อเสนอกว่า ส.ส.ร. พิจารณาเห็นว่าไม่ยอมรับได้ ก็จะผลักดันไม่สำเร็จเนื่องจากขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของ ส.ส.ร. แต่ถ้า ส.ส.ร. ยังมีช่องว่างหรือยังไม่มี agenda และข้อมูลที่ชัดเจน องค์กรพัฒนาเอกชนและพวกความคิดก้าวหน้าก็จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของ ส.ส.ร. อาทิ เรื่องของสตรี การจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นต้น

ช่วงการผลักดันให้รัฐสภาผ่านความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญ อำนาจต่อรองขององค์กรพัฒนาเอกชนมีมากขึ้น จากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นกลุ่มผลักดันตั้งแต่ในช่วงต้น ได้ขยายวงกว้างในจุดร่วมเดียวกันนี้ไปยังกลุ่มต่าง ๆ และประชาชนทั่วประเทศ ซึ่งเป็นการเคลื่อนตัวจาก

กลุ่มผลักดันคือองค์กรพัฒนาเอกชนไปสู่ประชาสังคม โดยบทบาทการนำในการรณรงค์โดยใช้สื่อต่าง ๆ และการใช้สัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหว ประสานกับสื่อมวลชนทุกแขนงด้วยพื้นที่ของสื่อที่ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ให้เกิดการสนับสนุนอย่างเต็มที่

ในแต่ละช่วงของการผลักดันจนได้รับรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ จะเห็นว่ามี การประสานงานเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่าง ๆ ในประชาสังคม โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน ซึ่งต่างมีบทบาทหนุนเสริมต่อกัน กล่าวคือ องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทในการรณรงค์ สื่อมวลชนทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ นักวิชาการมีส่วนสำคัญในการร่วมกำหนดทิศทางและเนื้อหาสาระในร่างรัฐธรรมนูญ โดยเข้าร่วมการสัมมนาระดมความคิดเห็น การประชุมเชิงวิชาการ และการทำวิจัยร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นความสำเร็จในการผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับนี้ จึงเกิดจากการแสดงบทบาทร่วมกันขององค์กรประกอบต่าง ๆ ในประชาสังคม

2. โอกาสของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ในช่วงการร่างและผลักดันรัฐธรรมนูญจะพบว่า มีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย อาทิ กลุ่มพลังประชาธิปไตยเพื่อปฏิรูปการเมือง (จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการสืบสานแนวความคิดปฏิรูปการเมืองต่อจาก คพป. ให้มีผลในทางปฏิบัติ) เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ (การรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี 24 องค์กรทั่วประเทศ) กลุ่มการะเกด (การรวมตัวกันของนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และนักเคลื่อนไหวประชาธิปไตย มีสมาชิกประมาณ 30 คน) ประชาคมปฏิรูปการเมือง กลุ่มติดตามปฏิรูปการเมือง ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย ชมรมพลังธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย สมัชชาประชาธิปไตยและสมัชชาประชาชนจังหวัดต่าง ๆ (จัดตั้งขึ้นเพื่อระดมการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นของประชาชนในแต่ละจังหวัด)

การเกิดขึ้นของกลุ่มต่าง ๆ อย่างมากมายได้สะท้อนให้เห็นสิ่งสำคัญคือ

- การใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการผลักดันประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ส่วนรวม
- การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นกลุ่มผลักดันตั้งแต่ในช่วงแรก ได้ขยายวงกว้างจากจุดรวมเดียวกันนี้ไปยังกลุ่มต่าง ๆ และประชาชนทั่วประเทศ เป็นการเคลื่อนไหวของประชาสังคม
- การรวมตัวกันของบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ที่แสดงถึงการมีจุดร่วมในเจตนารมณ์เดียวกันที่จะผลักดันเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สาธารณะ
- บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างให้กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

อย่างไรก็ดี บางกลุ่มได้สลายตัวภายหลังการผลักดันรัฐธรรมนูญเป็นผลสำเร็จ แต่บางกลุ่มยังมีการดำเนินงานเพื่อติดตามการปฏิรูปการเมืองต่อไป อาทิ

- เครือข่ายผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ ให้ความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในประเด็นสำคัญที่มีผลกระทบต่อสตรีทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่น

- กลุ่มติดตามการปฏิรูปการเมือง

ผลพวงจากการผลักดันรัฐธรรมนูญทำให้เกิดกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นอีก อาทิ

- แนวร่วมเพื่อความก้าวหน้าของสตรีซึ่งทำงานผลักดันสิทธิทางด้านเศรษฐกิจเพื่อสตรี
- สมาคมรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน ประกอบด้วย ส.ส.ร. ประมาณ 20 คน นักวิชาการ และประชาชนที่สนใจ

3. ลักษณะของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540

ลักษณะของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับอื่นในเชิงเนื้อหาที่ชี้ได้ว่ามาจากการตั้ง agenda ขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ

- มาตรา 53 ความคุ้มครองโดยรัฐจากการใช้ความรุนแรงในครอบครัว
- มาตรา 30 ความคุ้มครองจากการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลด้วยเหตุความแตกต่างเรื่องภาษา เพศ ถิ่นกำเนิด สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล
- มาตรา 39 การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อลิดรอนเสรีภาพ จะกระทำมิได้
- มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ
- มาตรา 199 - ม. 200 การจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
- มาตรา 204 นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภาในขณะเดียวกันมิได้
- มาตรา 285 สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง
- มาตรา 291 ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง มีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรส และบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ
- มาตรา 190 การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับเด็ก สตรี คนชรา ผู้พิการ ให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาวิสามัญขึ้นประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนเกี่ยวกับบุคคลประเภทนั้น จำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนกรรมการทั้งหมด

สรุป

ในบทนี้ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์ว่าผลสำเร็จของการผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เป็นการสะท้อนถึงความเข้มแข็งขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือไม่และอย่างไร จากการศึกษาพบว่าหากพิจารณาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันรัฐธรรมนูญเป็น 3 ช่วง คือ ผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ผลักดันเนื้อหาสาระในร่างรัฐธรรมนูญ และผลักดันร่างรัฐธรรมนูญผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา องค์กรพัฒนาเอกชนมีความเข้มแข็งในช่วงแรกที่สามารถผลักดันให้รัฐสภายอมรับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 เป็นผลสำเร็จ ทั้งที่ฝ่ายการเมืองมีความพยายามเบี่ยงเบนความต้องการปฏิรูปการเมืองมาตั้งแต่รัฐบาลนายชวน หลีกภัย โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยขึ้นเพื่อศึกษาปัญหาการเมืองไทยเป็นเวลา 1 ปี แต่มิได้ดำเนินการตามแนวทางของคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยที่ให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 แต่อย่างใด รัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ก็ไม่มีความตั้งใจจะปฏิรูปการเมือง แต่ด้วยกระแสความต้องการของสังคมซึ่งเกิดจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการใช้วิธีการทางสื่อรณรงค์เผยแพร่ข่าวสารและแนวคิดปฏิรูปการเมืองให้อยู่ในสื่อมวลชนและกระจายไปยังประชาชนทั่วไปอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชนยังได้อาศัยคณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และรับฟังความคิดเห็นเป็นเครื่องมือในการแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชน โดยเชิญบุคคลต่าง ๆ จากทุกกลุ่มสาขาอาชีพเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น จึงเป็นการสร้างกระแสกดดันให้รัฐสภาเห็นชอบการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 เพื่อเปิดทางให้มีการตั้งคณะบุคคลขึ้นมาดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ทั้งฉบับ

ผลสำเร็จในช่วงการผลักดันข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อ ส.ส.ร. ลดน้อยลง ด้วยเหตุที่มีข้อจำกัดคือ

1. องค์กรพัฒนาเอกชนได้มอบอำนาจการตัดสินใจให้กับ ส.ส.ร. แล้ว ดังนั้นหากข้อเสนอใดที่ ส.ส.ร. พิจารณาเห็นว่าไม่สามารถยอมรับได้ ก็จะไม่รับการตอบสนอง
2. การที่แต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางประเด็นไม่เห็นพ้องกัน มีการหักล้างกันเอง อาทิ เรื่องการกำหนดสัดส่วนของสตรี เรื่องการบัญญัติให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นต้น ในแง่หนึ่งมีข้อดีคือเป็นการตรวจสอบกันเอง แต่อีกแง่หนึ่งก็ส่งผลให้การผลักดันอ่อนพลังลงและอาจไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา

อย่างไรก็ดี หาก ส.ส.ร. ยังมีช่องว่างหรือยังไม่มีประเด็นและความชัดเจนในข้อมูล พลังของพวกความคิดก้าวหน้าจะเป็นฝ่ายรุกและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของ ส.ส.ร. อยู่ไม่น้อย อาทิ

เรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เรื่องการคุ้มครองจากการใช้ความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น

องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถสร้างให้เกิดกระแสกดดันต่อรัฐสภาต้องผ่านความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ขณะที่พรรคความหวังใหม่แกนนำรัฐบาลแสดงท่าทีไม่รับร่างรัฐธรรมนูญในช่วงที่เข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา ผลสำเร็จของการผลักดันทั้งสองขั้นตอนนี้ เป็นการสะท้อนถึงความเข้มแข็งขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีจุดร่วมในเจตนารมณ์เดียวกัน มีการรวมตัวและเชื่อมโยงการทำงานรณรงค์ ระดมการมีส่วนร่วมจากประชาชน โดยการใช้สื่อต่าง ๆ และการใช้สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวกดดันต่อรัฐบาลและรัฐสภา จนทำให้เกิดพลังของฝ่ายสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญได้อย่างกว้างขวาง